

Вихід германців на політичну арену Європи

Процеси соціальних перетворень племінного світу варварів Європи в римську добу відбувалися в руслі взаємовідносин з Римом, як ворожих так і цілком мирних. Цей процес в різних варварських формуваннях мав неодинакові темпи і роль, багато в чому залежних від рівня суспільного розвитку племінних союзів і часу їх виходу в контактну зону з “Римським Світом”.

Прогресивні зрушення в соціальній структурі Барбарика склалися в ході безперервної боротьби з Імперією. В цій боротьбі, яка завершилась руйнуванням “*Rex Romana*”, визначну роль відіграли германські племена, а саме готи і вандали, які створили на уламках Імперії цілий ряд власних держав.

Давні германці – загальний етнонім для широкої групи племен, які за мовною приналежністю зараховуються вченими до індо-європейської мовної спільноти. До початку нашої ери вони займали території між нижнім Рейном і Віслою, Дунаєм, Балтійським і Північним морями, значну частину Скандинавії, а також півострів Ютландію. Германці набагато пізніше за кельтів потрапили в поле зору античної письмової традиції, отже, у нас значно менше можливостей пов’язати археологічний матеріал з більш-менш достовірними повідомленнями давніх авторів. Якщо кельтські племена вже в V ст. до н.е. привернули до себе увагу греків, то детальні описання германців з’явилися лише за кілька століть по тому. Правда, в IV ст. до н.е. Піфей (його свідченнями в II – I ст. до н.е. користувалися Посідоній, Полібій та інші автори) зазначав, що під час своєї подорожі зіткнувся на південно-східному узбережжі Північного моря з племенами тевтонів. На цьому, власно, вся інформація й вичерпується; про більш ранній час та інші райони германського світу писемні джерела не повідомляють нічого (Шкуняев, 1991, с.594).

Перші контакти германців з Римським світом фіксуються в кінці II ст. до н.е., коли кимври і тевтони зіткнулися з римськими легіонами (114 – 101 рр. до н.е.), про що свідчать, античні автори (Лівій, 67; Плутарх, Марій, XI). Ще 73 року до н.е., на початковому етапі повстання Спартака, римляни не розрізняли галів і германців, називаючи їх одноплемінниками (Саллюстий, III, 96). Лише Юлій Цезар чітко вирізняв їх в окрему етнічну групу, відмінну від кельтів (Цезарь, V.G., VI, 21). Германські племена по традиції Таціта (Тацит, Германия, 2) поділяють на три основні групи: північногерманські, західногерманські й східногерманські. Цим групам відповідають основні діалектні ареали мов. Західногерманське об’єднання, в свою чергу, ділиться на три групи, назви яких зазначено у Плінія і Таціта: істевони, інгвеони й ерміони. Перші мешкали в районах Рейну і Везера, другі – біля узбережжя Північного моря і треті – біля Ельби. Серед ерміонів Пліній (IV, 99) перераховує свевів, ермундурів, хаттів, херусків, а серед інгвеонів названі кимври, тевтони і хавки. Крім цих трьох груп західних германців, Пліній виділяє вандалів (тобто східних германців), перераховуючи тут бургундіонів, варинів, харинів і гутонів, а також п’яту групу – пеукінів і бастарнів. Германське походження останніх не доведено і сьогодні, проте відомо, що в кінці III ст. до н.е. ці племена пішли зі своєї батьківщини і були вже в придунайських степах. В “Історії природи” Пліній (23/24 – 79 рр. н.е.) також згадує і про скандинавських гіллевіонів, які, за

його свідченнями, нараховують близько 500 племен. Тацит (бл. 58 – бл. 117 р. н.е.) теж пропонує трійну (трикомпонентну), дещо іншу за формою, але близьку за змістом до запропонованої Плінієм, класифікацію відомих йому племен (Тацит, *Германия*, 28-44). Так, біля океану він розташовує інгвеонів, називає “середніми” ерміонів і “рештою” – істевонів. Серед цієї “решти” західних племен Тацит перераховує батавів, маттіаків, хаттів, танктерів, бруктерів, хамавів, хазуаріїв та ін. Ерміонів Тацит вважає цілком свевськими племенами; більше того, він навмисне не відокремлює північну і східну групи герміонів, бо їх зараховує до свевів, але таких, що живуть “за горами”. На сході називаються лугії, готони, ругії та лемовії, а в Скандинавії – лише свіони. Різниця між зазначеними двома схемами племен полягає в тому, що у Плінія хатти і херуски належать до ерміонів, а у Таціта перші опиняються серед істевонів, а другі – серед інгвеонів (Шкуняев, 1991, с.597).

Спираючись на міркування Таціта, німецький автор Вільгельм Вагнер визначає таку локалізацію давніх германців у Середній Європі: “Свіони, родоначальники сьгоднішніх шведів (німецькою сведи) – в Скандинавії, батави – в сьгоднішній Зеландії і Голандії; північніше від них, ближче до моря – фризи і хауки; на південь від останніх в середині країни – войовничі хатти, між сьгоднішніми Ліппе і Ланом, особливо берегами Руру; ангівари – на Нижньому Везері; марси – на Емсі; ближче до Рейну – бруктери, тенктери і сігамбри; на схід від них, біля витоків Ліппе і Емса і далі за Везер, до гір Гарца – свободолюбні херуски, охоронці священних дібров германців; на північ, по обидва боки Ельби – лангобарди, а на південь від Тюрингенського лісу і до Ельби – гермундури; між Ельбою і Одером – свеви; маркомани – в Богемії; квади – на Дунаї; ще багато інших племінних спільнот” (Вегнер, 2002, с.195).

Про території розселення північних германців, на відміну від західних, відомостей менше. Основним центром поселення германців в давнину був південь Скандинавії, територія сучасної Данії (півострів Ютландія, Зеландія). Саме ці території були відомі римлянам під назвою *Scandinavia*, а пізніше у Йордана, в формі *Scanza* (Йордан, *Гетика*, 25-27). На північ Скандинавії германські племена, переважно по океанському узбережжі, рухалися повільно і невеликими групами. У латенський час півострів Ютландію, яка й була одним із важливих центрів германської культури, населяли добре відомі римлянам племена кімвірів, тевтонів і амвронів, а разом із ними англи, варни і авіони, і саме про них говорить Тацит, описуючи культ богині Нертус (Тацит, *Германия*, 40). На півночі і заході Ютландії розташувалися, крім того, племена, котрі переселились із заходу Скандинавії, – вінділи (вандали) і харуди – вся ця територія була захоплена данами лише в V ст. н.е. Питання про час переселення германських племен на східні території є суперечливим. Ряд німецьких археологів відносять першу хвилю подібного переселення зі Скандинавії і глибинних континентальних районів до часів кінця VII ст., або навіть до 1000 р. до н.е. Межа між західними і східними германцями, на їх думку, мала проходити в районі гирла Одери, а самі східні германці поширилися на півдні – до Сілезії, а на сході до Вісли. Нові археологічні пошуки в польських землях не підтверджують цієї гіпотези – тут з епох бронзи і залізного віку головував варіант культури полів поховальних урн – лужицька культура, доволі однорідна і,

очевидно, така, що не зазнала серйозного зовнішнього впливу (Шкуняев, 1991, с.598).

Першою археологічною культурою, достатньо вірогідно пов'язаною саме з германськими племенами, вважається ясторфська (названа по могильнику Jastorf) раннього залізного віку (VII до н.е. – початок н.е.) в Ютландії. З 700 – 400 років до н.е. ясторфська культура поширюється до Скандинавії і в південному напрямі. В кінці I тис. до н.е. її носії опинилися під надзвичайно могутнім культурним впливом кельтів.

Важливим періодом у житті германських племен були II – I ст. до н.е., котрі позначилися значними міграціями германських племен (кімври і тевтони) та війнами Цезаря в Галії. До початку нашої ери давніх германців звикли вважати переважно осідлими землеробами з достатньо розвиненим скотарством. Зелеробством вони займаються мало. Ні в кого з них немає певних земельних наділів і взагалі земельної власності; проте влада і князі кожного року наділяють землею, скільки і де знайдуть за потрібне, роди і об'єднані союзи родин, а за рік примушують їх переходити на інше місце. Цей порядок вони пояснюють різними міркуваннями а саме, щоб в захопленні осідлим життям люди не проміняли інтересу до війни на заняття землеробством; нарешті, це найкращий засіб керувати народом шляхом зміцнення в нього задоволення, в разі коли кожен бачить, що в майновому відношенні він не поступається людям найсильнішим (Цезарь, В.Г., VI, 21). Не розводячи велику кількість коней, древні германці дуже цінували велику рогату худобу, хоча в господарстві більшості племен, як повідомляють античні джерела, домінувала дрібна худоба: вівці, кози, свині (Тацит, Германия, 5, 12). Храмів у германців не було, а поклонялися вони божествам своїм у лісових хащах (нетрях); жертвоприношення супроводжували співами, а інколи при цьому жерці – доволі часто жінки – сповіщали народу волю богів. Взагалі жінка у давніх германців мала велику повагу (Тацит, Германия, 8).

У справах громадських і політичних германські племена керувалися общинною радою. Тут усім світом обговорювалися питання стосовно війни і миру, і взагалі добробуту общини. Рабів у германців не було: на раді говорили люди вільні і висловлювалися про справи вільно. Царів вибирають з найбільш знатних, вождів – з найбільш хоробрих. Проте і царі не володіють у них безмежною і безроздільною могутністю, і вожді головують над ними, скоріше подаючи приклад і викликаючи їх захоплення, якщо вони рішучі, якщо виділяються гідністю, якщо змагаються завжди попереду (Тацит, Германия, 7). Про справи менш важливі радяться їх старійшини, про більш значні – усі; однак старійшини завчасно обговорюють і такі справи, рішення яких належить тільки народу. Якщо не відбувається чого-небудь випадкового і неочікуваного, вони збираються в певні дні, коли місяць тільки-но народився. Або на повний місяць, бо вважають цю пору найбільш вдалою для початку розгляду справ (Тацит, Германия, 11). Не ведучи цілком осілого господарства, германські племена постійно мандрували, змінюючи місця мешкань. Мандруючи, вони заходили на землі інших племен і народів, що призводило до конфліктів та військових протистоянь. Тривалий час, який вони проводили у військових походах, поступово призводив до соціальної диференціації і розшаруванню у структурі общини і племені. Формується категорія воїнів, основне

заняття якої – війна. З загальної маси вільних людей почала виділятися родова знать, в руках якої зосереджувалася велика частка рухомого майна (раби, худоба та ін.). Грабунки і війна, які стали для них постійним промислом, відігравали величезну роль у накопиченні статків. Поряд зі старійшинами здавна існували військові вожді, які спочатку мало вирізнялися з маси вільного населення, та поступово почали займати серед нього все більш помітне місце. Їх обирали “за хоробрістю”, на відміну від королів, які мали бути більш шляхетного походження. Вожді формували дружини, які на противагу племінному ополченню мали регулярний характер і формувалися не за ознаками родової належності, а на основі добровільної відданості ватажку. Такі дружини відігравали помітну роль під час міграцій великих мас населення. Вожді, і щонайменше частина їх дружини, поповнювали прошарок знаті, що поступово виокремлювався (Шкуняев, 1988, с.601).

Наприкінці II ст. до н.е. доволі значна частина германських племен приходить в рух, і починається переселення, яке, хоч і мало цілком мирну, господарську, мету, однак проходило зі зброєю. “Рідко хто користується мечами і піками великих розмірів; вони мають при собі списи, чи, як самі називають їх своєю мовою, фремеї, з вузьким і коротким накінечником, однак настільки гострим і зручним в бою, що цією ж зброєю, залежно від обставин, вони б’ються як в дальньому, так і в ближньому бою. І вершники також вдовольняються щитом і фремеєю, тоді як піші, крім того, кидають дротики, яких у кожного декілька, і кидають їх вражаюче далеко, зовсім оголені, або прикриті тільки легким плащем. У них не помітно жодного потягу хизуватися вбранням, і тільки щити вони розписують яскравими фарбами. Лише у небагатьох панцирі, тільки в одного-двох металевий або шкіряний шолом. Їх коні не відрізняються ні красою, ні швидкістю. І їх не вчать робити повороти в будь-який бік, як це звично у нас: їх женуть чи прямо вперед, чи з відхиленням вправо, утворюючи настільки замкнене коло, щоб жоден вершник не опинився останнім. Загалом їх сила більша в піхоті; з цієї причини вони і б’ються впереміш; піші, яких вони для цього відбирають з усього війська і розміщують попереду бойового порядку, такі швидкі і рухливі, що не поступаються в швидкості вершникам і діють спільно з ними в кінному бою. Встановлена і чисельність цих піхотинців: від кожного округу по сотні; цим словом вони між собою і називають їх, і те, що раніше було чисельним значенням, сьогодні – почесне іменування. Бойовий порядок вони шикують клинами. Відійти назад, щоб потім знову кинутися на ворога, - вважається у них військовою кмітливістю, а не наслідком страху. Кинути щит – найбільша ганьба, і вчинившим таке безчинство забороняється бути присутніми на священнодійствах і з’являтися на народних зборах і багато хто зі зберігших життя у війнах врешті покінчили зі своєю ганьбою, накинувши на себе зашморг” (Тацит, *Германія*, 6). У 58 р. до н.е. Цезар вів боротьбу з ватажком свебів і гарудів – Аріовістом. У результаті, він здійснив кілька далеких походів за Рейн і переміг у битві Аріовіста (Цезарь, В.Г., I, 48).

Та найперша з відомих зустрічей давніх германців з римськими військами відбулася більш ніж на півстоліття раніше, ніж війна Цезаря з Аріовістом. Ця подія – була початком виходу германців на історичну арену Європи. Два численні племена германського походження зрушилися від берегів Балтійського моря на південь у пошуках нового життєвого простору. Це були кимври і тевтони (Плутарх, *Марий*,

XI). Кімври, вірогідно, жили спочатку на тому півострові, на якому зараз знаходиться Гольштинія, Шлезвіг і Ютландія, тевтони ж – на узбережжі Балтійського моря (Вегнер, 2002, с.26-29). І потягнулися ці народи з жінками і дітьми і зі всяким господарським крамом, прокладаючи собі шлях вперед мечами і косами, годуючись грабунками, посилюючись натовпами інших напівдиких орд, які приєднувалися до них на шляху. Разом з худобою і возами, які слугували їм за житло, а при потребі ставали муром навколо табору, величезний натовп рухався на нові землі. Військовий устрій і озброєння кімврів були доволі примітивними, проте воїни вони були страшні своєю численністю і хоробрістю, яка інколи межувала з повною зневагою до смерті (Плутарх, Марій, XI). Основною їх стратегії був стрімкий натиск. Зовні вони були несхожі на освічені народи Південної Європи: високі на зріст як чоловіки, так і жінки, з синіми очима і довгим русявим волоссям; вбрання їх складалося з полотняних сорочок і коротких кожухів. Замість капелюха або шолома на чоловіках дуже часто траплялися хутра тварин, повністю зняті з голови ведмедя чи бика. У лівій руці вони тримали широкий дощатий і розмальований щит, а в правій – спис, пристосований як для метання, так і для удару, а інколи – меч або ж косу, прикріплену на древку. Древні старці й жінки наглядали за священними посудинами й іншим знаряддям релігійних обрядів. Кімври підійшли до проходів в Північно-Східних Альпах. Як стверджує Вільгельм Вегнер, у цей період від Альп до Майну жили багаті й могутні гельвети, на схід від них...і за грядою Богемських гір (Бемервальда) – бойї, а в Штрійських, Норічних і Юлійських Альпах – таврискі, або норіки, народ міцний і діяльний, що здавна знав вигоди гірничої справи, і вже в ті віддалені часи умів не тільки добувати з надр землі залізо й золото, але й користуватися ними. Серед цих народів жили, не змішуючись з ними, ретійці. Вони займали долини і верхів'я нагірного Тіроля і великі зі своїми стадами чабанський спосіб життя. Проте значно більше турбували римлян не ці народи, а мешканці Юлійських Альп – япиди та войовничі скордиски, котрі простягали свої хижацтва інколи до самої Македонії. Зі згаданих вище народів Середньої Європи бойї першими зустріли спустошливий рух кімврів і тевтонів. Відступаючи перед незборимою силою, бойї сховалися по улоговинах і тіснинах своїх Соснових гір і дали пройти всій масі варварів. Звідси нашестя пішло в область таврисків, і ось тут прибульці вперше почули (113 р. до н.е.) про римлян і про те, яка у них велика і могутня держава. І в Рим вперше прийшла звістка про нових, до цього часу ще не відомих, варварів, які опинилися біля кордонів римської держави. Консул Гней Папірій Карбон був направлений в Аквілею і дістав наказ охороняти кордони республіки (Ливій, 63).

У праці Тіта Лівія (59 р. до н.е. – 17 р. н.е.) “Ab urbe condita” (Ливій, 67) фіксується факт вторгнення кочівників кімврів на територію Республіки. За свідченнями римського історика, вони розбили військо консула Папірія Карбона: Кімври і тевтони, замість переслідування ворогів, вчинили кілька набігів на сусідні місцевості. Звідси вони рушили на північний-захід. Гельвети дружньо прийняли варварів. Значна кількість гельветів побажала... піти разом з новими друзями. Таке бажання виявило ціле плем'я тігуринів і, близьке до кельтів за походженням племя амбронів. Через Юру орди варварів перейшли у власне Галлію, по якій і мандрували кілька років. Народи ж, які виявили бажання піти слідом за кімврами, дійсно

рушили в дорогу. Вони натрапили на римське військо. У першій зустрічі вони розбили консула Сілана, а два роки по тому – Касія Лонгіна. І Касій і його легати полягли на полі битви (109 р. до н.е.). Як свідчить Тіт Лівій, “консул Марк Юній Сілан веде війну з кимврами, проте неуспішно. Посли кимврів вимагають для свого племені землі й житла там, де вони зупинились, але сенат відмовляє їм. Консул Луцій Касій з військом знищений галлами – тігуринами з гельветської області, які відокремилися від одноплемінників і вторглися на землю аллоборгів. Уцілілі від побиття воїни укладають з ними мир, віддаючи заручників і половину всього, що мали, щоб їх відпустили неушкодженими” (Ливий, 65). Наступником його став Квінт Сервілій Цепіон, який як проконсул керував галльською провінцією. У той час прийшла звістка про наближення варварських орд. Почувши про небезпеку, консул Манлій зі значними силами пішов на допомогу правителю Галлії. У той же час легат Марк Аврелій Скавр вивів вперед свій загін, щоб затримати варварів і дати можливість Манлію з’єднатися з Цепіоном. На жаль, останні проводили час в суперечці за право головувати і стояли таборами на протилежних берегах ріки Родан біля Аравсіона (сьогодні – Оранж). А між тим варвари, очолювані хоробрим Бойоріксом, наблизилися, ... оточили загін Скавра і знищили його. Сам Скавр був взятий в полон і загинув від руки ватажка. У римських легіонах на Родані було ще тисяч 80, але полководці сперечалися про першість до того часу, поки в їх вухах не залунала пісня варварів. Захоплені зненацька, загинули спочатку легіони Цепіона, а потім і консульські (106 р. до н.е.). В періоді до книги 67 Тіта Лівія: “Марк Аврелій Скавр, консульський легат, в битві з кимврами втрачає все військо і сам потрапляє в полон. Викликаний кимврами на раду, він відмовляє їм іти через Альпи до Італії, бо римський народ непереможний; за це він убитий палким юнаком на ім’я Бойоріг. Від тих самих кимврів зазнають поразки при Аравсіоні консул Гней Манлій і проконсул Квінт Сервілій Цепіон, обидва табори їх захоплено, загинуло 80000 воїнів і 40000 обозників і військових торговців (тобто більше ніж при Каннах в 216 р. до н.е.). У Цепіона, через недолугість якого зав’язалася битва, відібрано командування, а майно його по суду розпродане з торгів – вперше після царя Тарквінія. Кимври, спустошивши всі місцевості між Роданом і Піренеями, по улоговинах проникають в Іспанію і розорюють там багаті місцевості, проте змушені рятуватися втечею від кельтіберів; повернувшись у Галлію, вони з’єднуються з войовничими тевтонами” (Ливий, 67). Якщо варвари просто звідси не пішли на Рим, то, ймовірно, від того, що їм перемога коштувала недешево. Достовірно, що вони відступили в Галлію, потім проникли за Піренеї і спустошували Іспанію в той час, як у Римі сенат виносив вирок Цепіону. За ганебну поведінку і втрату римської армії у колишнього консула відібрано все майно, викреслено зі списків сенату, витримавши тривале тюремне ув’язнення, він був засуджений на вигнання з вітчизни (Вегнер, 2002, с.448).

Звістка про поразку біля Аравсіона змусила римлян вдатися до пошуків здібної людини, здатної організувати захист від варварів. “Марія вчетверте вибрали консулом, давши йому в товариші Лутація Катула, шанованого серед шляхти і в той же час угідного народу. Марій, довідавшись, що ворог близько, поспішив перейти через Альпи і в табір поблизу річки Родана (сучасн. Рона) звіз багато припасів, щоб нестача найнеобхіднішого не змусила його вступити в битву до того, як він сам

вважатиме за потрібне. Між тим варвари розділилися: кимври повинні були рухатися через Норік на Катула і прорватися в Італію, а тевтонам й амбронам належало рухатися на Марія вздовж Лігурійського узбережжя. Кимври затрималися, а тевтони і амброни, швидко пройшовши увесь шлях, з'явилися попереду римлян-незліченні і страшні і, ставши табором, почали викликати Марія на бій. Однак він знехтував викликом і продовжував утримувати воїнів у таборі. Солдат групами шикуював на валу і примушував дивитися на ворогів, бажаючи призвичаїти римлян до вигляду і страшного, грубого голосу варварів, ознайомити їх зі зброєю і бойовими прийомами супротивника і тим самим добитися, щоб солдати поступово освоїлися і звикли до видовища, яке раніше лякало їх” (Плутарх, Марій, XIV, XV, XVI). Марій вичікував слухної нагоди і не спішив починати битву. “Тевтони, користуючись бездіяльністю Марія, спробували захопити табір штурмом, але їх зустрів град стріл, що летіли з-за загорожі. Втративши немало воїнів, вони вирішили рухатися далі, вважаючи, що легко перейдуть через Альпи... Говорять, що варвари безперервно йшли повз укріплення Марія шість днів. Йдучи просто під валом, тевтони зі сміхом питали римських солдат, чи не бажають ті передати чого-небудь жінкам, бо скоро тевтони будуть в Римі. Коли врешті варвари пройшли табір, Марій... без поспіху рушив за ними. Так досягли вони місцевості, названої Секстієвими Водами (тепер – Екс), звідки лише трохи лишалося пройти до Альп. Тут Марій приготувався дати бій і зайняв табором неприступний пагорб” (Плутарх, Марій, XVIII). Кілька днів після сутички, що трапилась відразу після зустрічі, вороги готувалися до вирішальної битви. В цій битві римляни перемогли: вбили і взяли в полон більше ста тисяч людей, захопивши намети, вози і гроші (Плутарх, Марій, XX, XXI).

Ватажка тевтонів Тевтобота взяли в полон. Отже, поразка тевтонів була повною. Марій, котрий вп'яте був обраний консулом, повернувся до Риму. Дані в періодах до книг Тіта Лівія дещо відрізняються від Плутархових: “Консул Гай Марій з великою силою відбив тевтонів і амбронів від римського табору, а потім знищив їх у двох битвах при Аквах Секстієвих; говорять, що загинуло 200000 ворогів, а взято в полон 90000. Марій заочно обраний консулом втретє; йому запропонований тріумф, проте він відклав його до перемоги над кимврами” (Ливій, 68). Після того, як Марій відмовився відзначити тріумф до перемоги над кимврами, він відбув до Катула, заспокоївши його, викликав своїх солдатів з Галлії... Перейшов Елідан (тепер – р.По), щоб не пропустити варварів в глибину Італії. Але кимври ухилялися від битви, говорячи, що очікують тевтонів і дивувалися їх затримці. Тих, хто повідомляв про поразку тевтонів, вони карали, а до Марія відіслали посольство з вимогою надати їм і їх братам достатньо широку область і місця для поселення. Коли на запитання Марія, хто ж їх брати, посланці назвали тевтонів, всі засміялися, а Марій пожартував: “Залиште в спокої ваших братів; вони вже отримали від нас землю, і отримали назавжди”. Посланці зрозуміли насмішку, почали сварити Марія, говорячи, що йому доведеться дати відповідь кимврам – негайно, а тевтонам – коли вони будуть тут. “Та вони вже тут, - відповів Марій, - і негоже вам піти, не обійнявши ваших братів”. З цими словами він наказав привести закутих тевтонських царів, яких секвани захопили в Альпах під час втечі. Коли посланці розповіли про це кимврам, вони негайно виступили проти Марія... Байоріг, цар кимврів, з невеликим загоном під'їхав до самого табору і запропонував Марію призначити день і місце...,

щоб битися за владу над країною. Марій відповів йому, що ніколи ще римляни не радились про битву з супротивником, але він зробить кимврам цю поступку; вирішено було битися на третій день,.. біля Верцел, на рівнині, зручній для римської кінноти і для розгорнутого шиккування варварів. У призначений строк обидва війська вишикувались одне проти одного (Плутарх, Марій, XXIV, XXV). Кимври під Верцелами були розбиті вщент. У Лівія – “Кимври ж витіснили з Альп і змусили до втечі проконсула Квінта Катула, який спочатку займав гірські проходи, потім зайняв фортецю на річці Атезії, потім покинув її і, хоча виявив свою хоробрість, відступив з військом далі. Кимври, переслідуючи його, вторглися в Італію, але тут були розгромлені об’єднаними військами Катула і Гая Марія. Говорять, що ворогів у цій битві лягло 140 тис., а в полон потрапило 60 тис. Марію ... запропоновано як виключення відзначити два тріумфа, але він обмежився одним. Навіть ті, хто довго збурювався проти такого звеличення “нової людини”, зараз згодилися, що він врятував державу” (Ливій, 68).

Хоча Юлій Цезар, видатний політичний діяч, успішний полководець, оратор і письменник, іронізував з приводу можливості германців створити державу “на одній стороні області свебів, говорять, лежить пустеля близько шести тис. миль. На іншій стороні з ними межують убії, які колись створили велику й квітучу державу, наскільки на це взагалі здатні германці” (Цезарь, В.Г., IV, 3). Царство протягом кількох десятиріч після воєн Цезаря було таки створено Марободом. Це була людина знатного маркоманського роду, яка роки своєї юності провела в Римі. Завдячуючи цьому Маробод був обізнаний з силою римської зброї, звичаями та державною і військовою організацією. Після повернення на батьківщину він, можливо, під час перших германських походів Друза й викликаного ними переселення маркоманів з Майну на Верхню Ельбу був вибраний царем маркоманів. Не задовільнившись невизначеністю форм царської влади у германців, Маробод обрав за взірць августівську монархію. Окрім власного народу, під його владою було могутнє плем’я лугіїв (сучасн. Сілезія) і свебські племена семнонів і лангобардів (Тацит, Анналы, II, 45). Царство розташовувалось у межах гірського чотирикутника Богемії, давньої батьківщини кельтського племені боїв, яка подібно велетенській фортеці вклинювалася своїм чотирикутником гірських пасм між Норіком і Германією. І хоча завойовані маркоманами землі називались *deserta Voioium*, там лишилось жити старе населення (Plin., NH, III, 146; Strabo., V, 1,6; VII, 1,5). Бої залишили маркоманам і свої городища. Назва столиці маркоманів – *Voiohetum*, “житло боїв”, показує, що бої займали раніше області Богемії (Колосовская, 1996, с.151). Маробод не втручався у війни Риму з іншими германцями і зберігав повний нейтралітет, хоча іноді надавав прихисток ворогам Риму. Активної ж участі в боротьбі не брав і не збурився навіть тоді, коли гермундури отримали від римського намісника Ілліріка – Луція Доміція Агенобарба – землі для поселення на території маркоманів (Моммзен, 2002, с.39-40).

Відповідно до принципів синоїкізму – об’єднання різних общин в одну, племінний світ почав набувати ознак цивілізації, розпочався процес утворення державності, однак Риму не потрібно було утворення нового Карфагену у себе “на порозі”. Не зважаючи на позицію нейтралітету цієї недалекоглядної і навіть нерозумної політики, Маробод досяг лише одного: римляни напали на нього в

останню чергу. Після вдалих походів у Германію (4 - 5 pp.) справа дійшла й до нього. З двох боків, Германії й Норіка, римські легіони пішли на Маробода. Піднімаючись уверх по Майну (6 р.), на маркоманів наступав Гай Сентій Сатурнін, а з Карнута (сучасн. Дейгальтенбург біля Відня), де ілірійські легіони перезимували з 5 на 6 рік, на них йшов сам Тіберій. Обидві армії налічували 12 легіонів (близько 120 – 130 тис. без допоміжних військ), сили ж Маробода були майже вдвічі менші – 70 тис. піхоти і 4 тис. кавалерії (Тацит, *Аннали*, II, 26,46). Проте розпочати війну завадило повстання, яке спалахнуло серед рекрутів, що набиралися з місцевого населення Паннонії та Далмації в допоміжні війська римської армії. В військо повсталих входило близько 200 тис. піхотинців і 9 тис. вершників. Піднялися не тільки племена на території провінцій, а й незалежні. З лівобережжя Дунаю в Мезію вторглися даки, а разом з ними й сармати. Римлянам довелося вибрати між двома війнами, оскільки тоді вони не могли собі дозволити війну на двох напрямках. Тіберій був змушений відмовитись від вторгнення в Богемію і повернутися в Іллірію. Якщо б повстанці дочекалися початку війни з Марободом, або якщо б останній приєднався до них, становище римлян могло б стати критичним. Однак Маробод, вірний своїй політиці нейтралітету, скористався цим моментом і згодився укласти мир з римлянами на основі *status quo* зі збереженням існуючого становища (Моммзен, 2002, с.40-42). У подальшому Маробод не приєднався до повстання херуска Армінія, чим заробив собі погану репутацію серед партії германських племен, які боролись за незалежність від Риму. Однак ця партія досягла того, що після знищення 20-тис. армії Вара, політика Риму перейшла до оборонної тактики на Рейні. А після смерті 19 серпня 14 р. н.е. імператора Августа і оголошення Тіберія його наступником, мир з Марободом, який по суті був лише перемир'ям, римляни перетворили в остаточний (Тацит, *Аннали*, II, 26). Таким чином плани перенесення кордонів імперії на Ельбу, витоки якої наближені до середнього Дунаю, що зробили б охорону кордонів значно зручнішою, довелося полишити. Поряд з тим крах політики Августа не приніс серйозних преференцій партії Германських патріотів. Після поразки Вара серед кращих людей Германії, напевно, у зв'язку з успіхами херусків і їх союзників та відступом ворогів на заході й півдні виникла надія, що відбудеться хоча б часткове об'єднання германських племен.

Можливо, що саме під час цієї кризи у зовсім чужих один одному саксів і свевів з'явилося усвідомлення їх єдності. У тому, що просто з поля бою сакси відправили голову Вара царю свевів, виявилася, хоча й у "дикій" формі, думка про спільного ворога всіх германців – Римську імперію. Маробод, однак, прийняв дар повстанців лише для того, щоб переслати голову Вара імператору Августу для погребіння (Моммзен, 2002, с.61-62). Безпосередньо після смерті Августа в Римі очікували вторгнення маркоманів в Рецію, але ці побоювання були безпідставними. Коли Германік поновив наступ на германців з Рейну, могутній цар маркоманів обмежився роллю пасивного спостерігача. Така політика, продиктована або тонким розрахунком, або просто страхом, в оточенні збуреного і сп'янілого від патріотичних надій та успіхів германського світу, була явно приречена на невдачу. Віддалені й лише слабо зв'язані з царством Маробода, свевські племена, а також семнони, лангобарди, готони відмовилися підкорятися царю й приєдналися до саксонських патріотів (Моммзен, 2002, с.61-62). Невдовзі після цих подій римський

наступ було перервано, чим і скористались германські патріоти, які в 17 р. виступили проти Маробода.

Обидва ватажки херусків Арміній та Інгвіомер були близькими родичами. Після того, як до них приєднались свевські племена семнонів, що відійшли від Маробода, Арміній став сильніший за свого противника. Поки до Маробода не прийшов з загоном воїнів Інгвіомер, який, очевидно, зробив це через небажання в поважному віці підкорятися голозуванню молодого племінника, сина свого брата. Сили ворогуючих були майже рівні. Багато чому вони навчилися від римлян: підкорятися своїм командирам, іти слідом за значками своїх загонів, берегти сили для вирішального удару. Перед боєм Арміній, об'їджаючи верхи своє військо, називав Маробода боягузом, котрий ховається в нетрях Герцинського лісу (у часи Плутарха під Герцинським лісом розуміли покриті лісами гори, які з'єднували Судети з Карпатами). Маробод теж не утримувався від знеславлення ворога: тримаючи за руку Інгвіомера, він казав, що лише в ньому одному полягає вся слава херусків. Окрім цих промов, якими розпалювались обидва війська, у них були й власні причини, які призвели їх до зіткнення. Херуски й лангобарди змагалися, відстоюючи минулу славу, або тільки-но здобуту свободу, а їх противники – заради зміцнення свого володарювання. Після битви, де не було виявлено переможця, Маробод відійшов на підвищення і розташував там табір. Це було свідченням того, що він зазнав поразки. Втративши через перебіжчиків майже все військо, він відступив на землі маркоманів і направив посланців по допомогу до Тіберія. Однак йому відмовили, нагадавши, що Маробод не має права на допомогу римлян, бо у свій час не допоміг їм у війні з тим же ворогом, херусками (Тацит, *Аннали*, II, 45-46). Так справи дійшли до вирішальної битви між самими германцями, навіть між одноплемінниками, адже в обох ворогуючих арміях бились як свеви, так і херуски. У наступному році (18 р.) на Маробода у власній його резиденції напав колись ображений ним готонський князь Катувальда. Він підкупив маркоманських вождів та уклав з ними союз, після чого увірвався в столицю царя. Тут було знайдено в давній час захоплену свебами здобич, а також маркітантів й купців з римських провінцій. Для Маробода не залишилося нічого іншого, як втекти. Переправившись через Дунай там, де він протікає вздовж провінції Норік, він написав листа Тіберію, де зазначив: хоча його й кличе до себе багато інших племен, він надає перевагу дружбі з римлянами. Тіберій відповів, що перебування в Італії, якщо він того забажає, буде для нього безпечним і ставлення до нього шанобливим (Тацит, *Аннали*, II, 62-63).

Цікавим є свідчення Таціта про те, що Тіберій доводив (гадаємо, аргументовано) в сенаті таке: “ні Філіп для афінян, ні Пірр або Антіох для народу римського не становили такої грізної небезпеки” (Тацит, *Аннали*, II, 63). Вважаємо, що Тіберій знав достеменно історію Пірра, а тому можливим є одне з двох: або він вважав Маробода дуже серйозним і розумним супротивником, або, відчуваючи гостру небезпеку з півночі, вирішив тримати кордони імперії в межах Рейну та Дунаю. Не виключено, що до уваги було взято обидві причини. Маробод, вважаємо, був дуже розумною людиною, однак відсутність харизми завадила йому стати на шлях боротьби з Римом та об'єднання нації, хоча це й було запропоновано йому, як вже зазначалося, в “дикій” формі. Це свідчення згадується і у Моммзена, який завдяки Веллею робить висновок про те, що Маробод “не прагнув царського титулу

(*nomen regis*), як говорить Тацит, а до створення міцної держави з сильною царською владою (*certum imperium visque regia*), про яку говорить Веллей (Моммзен, 2002, с.62).

Маробода поселили в Равені (19 р.), де він прожив, до глибокої старості, як вельможа, не маючи ні в чому нестачі. Помер в 35 чи в 37 році.

Подібно до Маробода, невдовзі був вигнаний силами гермундурів на чолі з Вібілієм і Катуальда. Прийнятий римлянами, він був направлений на поселення до Нарбонської Галлії в Форум Юлія (сучасн. Фержус). Варварів, що супроводжували обох царів, поселяють за Дунаєм між річками Маром і Кузом (щоб їх присутність не порушувала спокій мирних провінцій), а в царі їм дається Ванній з племені квадів. Тіберій домігся, щоб Ванній був визнаний і дружніми Риму гермундурами. Після тридцяти років володарювання (50 р.) він був скинутий. Римська влада, до якої Ванній звернувся по допомогу, лишилася вірною політиці Тіберія: не надавши йому військової допомоги, дали особистий прихисток. Його спадкоємці, поділивши між собою владу, залюбки визнали й верховну владу Риму (Моммзен, 2002, с.215). Таким чином царство Маробода перетворилося на лінне володіння римлян.

Подальший період після цірювання Маробода – Ваннія, ознаменувався відносним миром між германським племінним світом і Римом, що тривав більше ста років. Локальні сутички, які відбувалися в правління Клавдія з германським племенем хавків (Светоний, *Божественный Клавдий*, 23), і в правління Доміціана – похід проти хаттів, на захист херуського ватажка Харіомера – ставленника римлян (завдяки цьому походу до імперії приєднали великий клин землі за Рейном і Дунаєм, так звані “Декуматські поля”) суттєво не позначилось на тривалому мирі (Светоний, *Домициан*, 6). А завойовницька політика Траяна в Дакії і взагалі на Середньому Подунав’ї не давала навіть надій на проникнення германців в провінції Імперії зі зброєю в руках. При Елії Адріані держава користувалась “великим миром”. Надзвичайна протяжність кордонів Римської імперії, потребувала багаточисельного війська, утримання якого, було важким тягарем для держави. Тому Адріан вирішив ввести новий принцип в систему державної оборони, а саме – оточити імперію кільцем укріплень, стиснувши кордони і відмовитись від сумнівних володінь. В тих місцях де неможливо було встановити межі природнім шляхом, були побудовані вали і стіни. На невеликих відстанях були встановлені фортеці і башти. Вздовж укріпленого кордону- *Limes* – ланцюгом тягнулися табори допоміжних військ, яким доручалася охорона кордонів (Брокгауз, Эфрон, 1991). Наступник Адріана – Антонін Пій, також на протязі свого 23 річного правління користувався відносним миром, про те вже невдовзі після його смерті “великий мир” створений Адріаном впав під натиском варварських орд.

“Найкраще правління всіх часів” – такою увійшла в історію епоха Марка Аврелія (161 – 180 рр. н.е.). Він був освіченим, мудрим, спокійним і компетентним імператором, який вважав філософію своєю власною справою, а управління – неприємним обов’язком. Але саме цей блискучий період багато з істориків вважають початком краху Імперії. Після п’ятдесяти років миру на кордонах виникли дуже серйозні проблеми, які загрожували цілісності східних і дунайських кордонів і змусили імператора провести ряд виснажливих воєнних кампаній. Серйознішою була небезпека на європейській півночі та північному-сході. Значення германського

світу, розташованого біля кордонів Римської імперії, було оцінено Тацитом. Допоки ці народи перебували у взаємній роздрібленості, їх можна було не помічати, але як тільки з них почали утворюватися великі згуртовані союзи, вся політична рівновага римського світу порушувалась. З одним з таких союзів, який склався в Богемії, Моравії і Північній Паннонії і привівшим до руху германські і негерманські племена, що рухались на південь від Дунаю, безпосередньо загрожуючи імперії, - довелось мати справу і Марку Аврелію. Значна частина життя його пройшла на берегах Дунаю, в боротьбі з маркоманами, квадами і сарматами – язигами (Котляревский, 1998, с.457).

Війна, яка має назву - маркоманська (офіційно – *bellum Germanicum*), почалась наступальним рухом варварів по всій римській території Верхнього і Середнього Дунаю до самої Італії. Важливою причиною великої війни, як вважає більшість істориків, було переселення народів, що відбувалося за межею світогляду римлян. Спричинене початком руху готів, які, можливо, під тиском венедів, почали залишати свої помешкання і разом з вандалами залишаючи райони Вісли й Одери, рухалися на Дунай. Під цю гіпотезу приводиться пряме свідчення Капітоліна в життеописі М.Аврелія, де йдеться про відправлення особисто на театр воєнних дій обох імператорів: М.Аврелія та його брата по всиновленню Л.Вера. Їх особиста присутність мотивована тим, що стосунки римлян і задунайських варварів псувалися віктуалами і маркоманами, а також й іншими племенами, які були змушені рятуватися втечею під тиском більш північних варварів, і не прийняті на римські землі, почали війну. Наведені слова Капітоліна є чи не єдиною прямою вказівкою на причини маркоманської війни. Під “північними племенами” розуміють або готів, або венедів, різними вченими по-різному зі своєю аргументацією. Та за відсутності прямих вказівок, це поки є лише припущеннями (Режабек, 1895, с.84-85).

Перші місяці правління М.Аврелія протікали спокійно, але скоро небувалий розлив Тибру розорив населення і спричинив сильний голод у столиці. Майже в той же час зовнішні вороги почали загрожувати цілісності держави: хвилювання в Британії та напади хаттів у Германії та Реції. Наміснику Верхньої Германії Гаю Ауфідію Вікторину, зятю письменника Фронтону, близько 162 р. н.е., довелось відбивати напади хаттів, які, можливо, рухалися під тиском племен, що йшли від Ельби. Проте римляни були змушені зачекати на цьому напрямку через справи, які потребували негайного реагування на Сході. Саме в цей час почалася вірменська війна, в яку втрутився парф'янський цар Вологез III. У 162 р. на Схід виступив імператор Л.Вер. Коли справи на Сході були влаштовані та з поверненням Л.Вера в Рим, обидва імператори відсвяткували блискучий тріумф (166 р. н.е.) і в свої титули прийняли почесні епітети *Armeniacus*, *Parthicus*, *Medicus*. Проте відразу після цього почалися біди. По всій західній частині імперії надзвичайно швидко поширюється страшна епідемія, забираючи сотні життів. Занесена зі сходу римськими військами, чума кілька років не вщухає, збираючи страшні жертви (Брокгауз, Эфрон, 1991).

У цей час, коли в Римі святкується тріумф з приводу перемоги над східними царями, хатти, маркомани, квади і язиги завдали нищівний удар по імперії. Реція, Норік, обидві Панонії, Дакія відразу наповнилися ворогами. Справа не обмежилася спустошенням самих тільки провінцій. Трапилося те, чого вже не було три століття: варвари, пробивши “альпійську стіну”, вторглися до самої Італії. З'явившись з Реції,

вони пограбували і спалили Опітергій (суч. Одерцо), їх орди, пройшовши з-за Юлійських Альп, напали на Аквілею. Ситуація змінилася з прибуттям в Аквілею обох імператорів. Проникші в Імперію, варварські орди почали відступати по всіх напрямках. Квади, які були звичні до васальної залежності від Риму і мали своє королівство в Моравії і Верхній Панонії, послали імператорським намісникам виявлення своєї покірності і попросили миру. Однак їх союзники маркомани продовжували впертий супротив. Зять М.Аврелія, Тіберій Клавдій Помпеян, у надзвичайному порядку прийняв на себе командування в Реції і Норіку. Його здібний помічник Публій Гельвій Пертінакс (майбутній імператор) за допомогою призваного з Панонії першого допоміжного легіону очистив римську територію від варварів (Режабек, 1895, с.194-195). Незважаючи на фінансову кризу, шляхом набору серед населення Ілірика було сформовано два нових легіони. Незначна до цього часу прикордонна охорона обох провінцій була підсилена новими легіонними таборами в Регензбурзі й Енсі. До верхньопанонських таборів відправились обидва імператори. У наступні роки Риму довелося витримати важку боротьбу з цими народами, особливо з маркоманами і язигами. Не раз імператорським військам доводилося зазнавати поразки. За відсутності достатніх свідчень і джерел нам відомі лише окремі епізоди цієї боротьби, які не завжди вдається узгодити між собою. Марк Клавдій Фронтон, якому в надзвичайному порядку було доручено об'єднане командування над Верхньою Мезією і Дакією, в 171 р. загинув у бою проти германців і язигів. Також в бою загинув і командувач гвардії Марк Макріній Віндекс. Варварські племена, які оголосили себе прибічниками Риму, частково знову відпали, як котини і особливо квади, котрі надавали прихисток втікаючим маркоманам і прогнали свого васального короля Фуртія та обрали нового – Аріогеза. Лише на шостому році війни (172 р. н.е.) маркомани, очевидно, були зовсім підкорені, після чого Марк Аврелій прийняв цілком заслужений переможний титул - *Germanicus*. Потім були підкорені квади (173 р.) і нарешті язиги (175 р.), в результаті чого імператор дістав новий титул - *Sarmaticus* - переможця сарматів (Моммзен, 2002, с.231). Умови миру обмежували народні зібрання, а також відвідини римських земель. Язигам заборонялося селитись на дунайських островах і тримати на Дунаї власні човни. Проте для спілкування їх з одноплемінниками-роксоланами імператор дозволив їм шлях через Дакію (за попереднім узгодженням з легатом цієї провінції). Маркомани і квади також хотіли для себе якихось полегшень і скаржилися, що розміщені на їх території римські гарнізони (20 тис. солдат) не дають населенню ні обробляти землю, ні випасати худобу. Не витримавши труднощів облоги, квади вирішили залишити свою землю і переселитися до семнонів. Довідавшись про це, М.Аврелій, щоб запобігти втіленню цього плану, наказав закрити дороги, якими квади мали виходити з країни. Він розумів, що квади, вийшовши з-під римської влади і контролю, можуть виступити проти римлян, як вороги. Невідомо, чи зробив імператор маркоманам і квадам якісь поступки на скарги їх послів, але ясно, що і перші, і другі в подальшому не були задоволені своїм становищем. Імператор також відмовився від послуг тих варварів, котрі пропонували свою допомогу в близькій міжусобній війні з Авідієм Кассієм – правителем Сирії, який збурився (175 р.) і проголосив себе імператором. Серед тих, хто пропонував свою допомогу (за гроші) в боротьбі з бунтівниками, були, очевидно, й асдинги та лакрінги. До міжусобної

війни, однак, не дійшло. Авідій Кассій був убитий своїми наближеними з військових, і М.Аврелій довідався про його загибель ще до відплиття з Італії. Проте імператор вважав за потрібне особисто побувати на Сході і в кінці серпня 175 року залишив разом зі своєю сім'єю Італію. За рік після цього він повернувся в Рим, де 23 грудня. 176 р. відзначив над германцями і сарматами триумф спільно зі своїм сином Коммодом, який перед торжеством дістав титул імператора й августа у зв'язку з трибунською владою, формально ставши таким чином співправителем свого батька, яким був до часу своєї смерті (169 р.) Л.Вер. З нагоди триумфального торжества була побудована на честь М.Аврелія від імені сенату й римського народу триумфальна арка, яка існувала ще в XVII столітті, а кілька барельєфів збереглися до нашого часу. Так закінчився перший період маркоманських війн, що тривав близько дев'яти років (десь з кінця 166 року до першої половини 175 року), якщо не враховувати сутичок з лангобардами й убіями, які передували маркоманським війнам. Проте "вічний мир", про який свідчать написи і зображення, викарбувані на медалях 176 – 177 р., виявився нетривким.

Уже в 177 році титул імператора VIII, з яким М.Аврелій влітку 175 року залишає Дунай, замінюється на його честь на медалях титулом імр. IX, відповідно до цього надається Коммоду титул імр. II. Перемога, яка принесла обом імператорам цей додаток, очевидно, була здобута на початку 177 року легатом якоїсь з дунайських провінцій. Серед тих легатів, які в той час керували дунайськими провінціями, були й двоє Квінктіліїв – С.Кондіан і С.Максим, які були відомі своєю освіченістю, багатством та взаємопорозумінням, у той же час відрізнялися передбачливістю, великою мужністю та досвідом у військовій справі. Ймовірно, що вони управляли Верхньою і Нижньою Панноніями, та отримали ці провінції ще 175 року, коли М.Аврелій відійшов з Дунаю. Можливо, вони здобули перемогу в бою з ворогами, за яку імператори і дістали чергове проголошення. Боротьба розгортається вдруге саме там, де в перший період був її епіцентр. Маркомани, квади, сармати і гермундури беруть активну участь і в другому періоді маркоманської війни (Режабек, 1895, с.194-195). Причина відновлення маркоманської війни, найбільш ймовірно, криється в умовах миру, запропонованих переможеним народам. Очевидно, М.Аврелій мав намір не просто покарати чи перемогти їх, а зробити своїми підданими. Усі підкорені племена були зобов'язані надати підмогу римському війську – язиги, наприклад, 8 тис. вершників. Якщо б імператор не відволікло повстання в Сирії, він, можливо, зовсім вигнав би язигів з їх країни, так само, як Траян вигнав даків. Як тільки було вирішено справи в Сирії, імператор знову поспішив на Дунай і, як Траян в свій час, почав 178 року другу, заключну, війну. Метою цієї війни було створення двох нових провінцій – Маркоманії та Сарматії. Язигам, які виявили готовність підкоритися волі імператора, зменшили податки й дозволили спілкування на схід від Дакії з роксоланами (їх родичами). Маркомани майже повністю загинули від меча і голоду. Квадам, як вже зазначалося, не дозволили переселення на північ до семнонів, бо вони були змушені обробляти поля, щоб забезпечити римські гарнізони продовольством. Після майже неперервної 14-річної війни імператор, не зважаючи на власне бажання, знову був біля мети, і римляни вдруге мали можливість захопити землі на верхній Ельбі. Тепер залишилося тільки оголосити свої наміри щодо

утримання захоплених територій. Але в цей час правитель – “філософ на троні” – раптово вмирає, не досягнувши 60-ти років, у таборі біля Віндобони 17 березня 180 року (Моммзен, 2002, с.231-232). Відносно переможних дій Марка Аврелія зберігся популярний у той час жарт, який передає нам Амміан Марцелін: “Білі бики надсилають привіт імператору Марку. Якщо ти знову переможеш, ми пропали” (Марцеллін, XXV, 18). Що ж до причини і місця смерті свідчення давніх різняться: за Тертуліаном *Apolog.* 25 імператор помер в Сірмії, за А.Віктором *de Caes.* 16 – у Віндобоні (*apud Vindobonam*). На користь останнього свідчення є міркування про те, що імператор, ймовірно, бажав бути ближче до головного театру воєнних дій і відповідно до верхньопанонських таборів. Хоча Сірмія (як одне з більших панонських міст) був зручнішим для перебування імператора та його двору, ніж Карнут і Віндобона. Причину смерті Марка Аврелія Діон Кассій з чужих розповідей відносить до вини лікарів, які нібито хотіли догодити Коммоду і швидше надати йому єдиновладдя. Слова Діона Кассія згадує Зонара XII. 3 (ed Pinder, p. 158). За Йорданом, ця хвороба була заразна і, ймовірно, була чумою (Режабек, 1895, с.204)

У період маркоманських війн у Карпато-Дунайський ареал проникає нова група східногерманських племен – вандали. Близько 170 р. н.е. вони з’явилися на північному кордоні Дакії, де вступили в конфлікт з місцевими племенами костобоків, а згодом і з римським намісником провінції – Клементом (Dio Cass., 71, 11, 6; Павсаний, X, 34, 5). Можна припустити, що їх частина залишилась у Верхньому Потиссі, де вони фіксуються за ґрунтовними кремаційними похованнями. Не виключається також їх участь у консолідації місцевих племен і формування культури карпатських курганів (II – IV ст. н.е.) (Котигорошко, 2003, с.128). Крім безпосередніх задунайських сусідів Римської імперії, в маркоманських війнах останнього періоду беруть участь вандали та бури. Ця участь у зв’язку з тією обставиною, що і в другий період маркоманських воєн відбуваються в місцевостях прикарпатських, зіткнення і пересування варварських мас дає деякі підстави для заключення, що на маркоманів, квадів і язигів продовжують впливати з тилу і ті передумови, які в самому початку слугували, так би мовити, закваскою для маркоманських воєн: переселенський рух з країн між Віслою й Одером, почавшись раз, не закінчувався і, прямуючи на південь, піднімав вандалів, сілінгів і бурів, хоча, можливо, їм ще й не було нагальної потреби переселятися. Цей рух, однак, надавав підкріплення маркоманам і квадам з боку їх одноплемінників для захисту своєї самостійності проти римського володарювання (Режабек, 1895, с.198).

Після того, як могутній натиск задунайських народів зробив необхідною війну з цими народами, війна ця могла бути лише останньою і кінцевою, для чого в римську оборонну лінію повинні були увійти Богемія, Моравія і рівнини Тиси, хоча цим районам, подібно до Дакії, була відведена тільки роль форпостів, а стратегічною прикордонною лінією, звісно, повинен лишитися Дунай. Наступник Марка Аврелія, дев’ятнадцятилітній імператор Коммод, недовго дозволив наближеним свого батька, зятю Помпеяну та іншим найвищим чинам, послідовно провадити політику в дусі покійного імператора. Коммод не тільки відмовився від приєднання завойованих областей, а й добровільно дав маркоманам такі умови, про які вони не могли і мріяти. Гарнізони, які були розміщені в цих областях, були виведені, і тільки заборона заселяти прикордонну смугу залишилась в силі. Правда,

були виговорені платежі податків на користь римлян та поставка рекрутів, однак перші були скоро відмінені, а другі, очевидно, ніколи не надавались. На таких саме умовах був укладений мир з квадами і, ймовірно, з іншими задунайськими народами. Цим римляни відмовилися від своїх завоювань, і багаторічні війни лишилися марними. Хоча Рим і випустив з рук переможний трофей, маркоманські війни все ж підсилили майбутнє римське домінування в цих місцях. Інший результат цієї війни пов'язаний з викликаним нею переселенням задунайських мешканців у межі Римської імперії. 3000 наристів, котрим М.Аврелій дозволив обміняти свої місця проживання на захід від Богемії на нові – в межах імперії пішли на нові землі, тоді як подібне прохання астінгів на північному кордоні Дакії було відхилено. Проте германці, поселені М.Аврелієм не лише в придунайських землях, але й в самій Італії, поблизу Равенни, не були ні вільними підданими, ні залежними у власному розумінні. Тут перед нами початок римського кріпосного стану – колонату. Між тим згадані поселенці поблизу Равенни повстали і їх довелося знову переселити, отже новий колонат спочатку обмежився тільки придунайськими областями (Моммзен, 2002, с.232-233).

Боротьба між Римом і германцями не була боротьбою між рівними в політичному відношенні силами – боротьбою в якій зазнавши поразки сторона – змушена була би укласти мир на не вигідних для себе умовах. Це була боротьба цивілізованої і добре організованої великої держави проти хороброї, але в політичному і воєнному відношенні відсталого варварської нації відзначає Моммзен (2002, с.51). Не зважаючи на “відсталість” варварської нації, як вірно зазначає Моммзен, давні германці були швидко прогресуючою у військовому і в політичному відношенні нацією. Германський племінний світ розвивався у напрямку до цивілізації, а оскільки тоді у Європі їх було дві – грецька і римська, германці прникли на землю Римської Імперії, з якою безпосередньо контактували. Йшли туди, де були шляхи сполучень, комунікацій, міста і поселення, закони і податки, прекрасний клімат і вдале географічне розташування, де був “хліб і видовища”. Мігрували вони зі зброєю в руках, бо як відомо – *fit via vi* – дорога прокладається силою (Содомора, 2000, с.57-58). Хоча рух варварських племен в пересуванні на захід і південь було зупинено, але не остаточно. Германці не були зламані і підкорені. Ім потрібен був лише час для остаточного захоплення “Римського Світу”, яке і відбулося 23 серпня 476 р. (офіційна дата падіння Західної Римської Імперії). На уламках цієї колись могутньої Імперії германці створили нові міцні держави, великою мірою завдяки впливу “*Pax Romana*”.

Susko K.M.

Going out of Germans to the political stage (Summary)

In the article described the previously period of going out the one of the greatest ethnic groups – germans. From the end of II century B.C., as the result of the battles with Rome, which firstly formed on Cann's standarts, they attract the attention of the ancient historians. Ceasar, Strabon, Tacit and others described this martial nation and concentrated

their attention on them. Using the writings of Roman and Greek historians, together with the modern archeological results, in the article described the main stages of the german ethnic group development and progress from the end of the II century B.C. – to the end of the II century A.D.

Література

- Аммиан Марцелин. История. – К., 1906 – 1908. – Вып. I-III.
Большая советская энциклопедия / Археология. - М., 1970. – Т.2.
Брокгауз и Эфрон. Энциклопедический словарь (в 12 томах). - М., 1991. - Т.1.
Буданова В.П. Передвижение готов в Северном Причерноморье и на Балканах в III в. (по данным письменных источников) // ВДИ. – 1982. - №2.
Вегнер В. Рим: начало, распространение и падение всемирной империи римлян. – Минск, 2002. - Т.2 .
Древний Рим / Сост. Конти. - М., 2003.
Иордан. Гетика. – М., 1960.
Колосовская Ю.К. Некоторые вопросы взаимоотношений Римской Империи с варварским миром // ВДИ. – 1996. - №2. - С.146-166.
Колосовская Ю.К. Рабство в Дунайских провинциях Римской Империи // ВДИ. – 1962. - №3.
Корякова Л.Н. 2002 (с). Уральский государственный университет (с) 2002. Интернет.
Котигорошко В.Г. Верхне Потисся в контексті стародавньої історії Карпато-Дунайського ареалу. - Ужгород, 2003.- 128 с.
Котляревский С.А. Марк Аврелий // Римские стоики. Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. - М., 1998. - С.457-484.
Ливий Тит. История Рима от основания города. – М., 1989. – Т.І; 1991 – Т.ІІ.
Мачинский Д.А. К вопросу о территории обитания славян в I – VI веках // АСГЭ. – 1976. - №17.
Моммзен Теодор. История Рима.- М., 2002.- Т.5.
Непот Корнелий. Биография цезарей.
Павсаний. Описание Эллады. - М., 2002. - Т.2.
Патеркул Веллей. Римская история // Немировский А.И., Дашкова М.Ф. “Римская история” Веллея Патеркула. – М., 1985.
Плутарх. Сравнительные жизнеописания. - СПб., 2001.- Т.2.
Ременников А.М. Военное искусство племён Подунавья в эпоху воен с Римской империей // ВДИ. – 1970. - №2.
Режабек Ф.В. Маркоманские войны. - Одесса, 1895.
Саллюстий Крисп. Сочинения. - М., 2001.
Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / Пер. М.Л.Гаспарова. - Грозный, 1990.
Страбон. География. - Л., 1964.
Содомора А. Sub aliena umbra. Під чужою тінню // Дзвін. - 2000. - №10.
Тацит Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. - СПб., 1993.

Цезарь Гай Юлий. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о галльской войне. – М., 1991. – Т.1.

Шкуняев С.В. Германские племена и союзы племён // История Европы. - М., 1988. – Т.1. – С.594-605.

Balla L., Buocz T.P., Kodak Z., Mocsy A., Szentleleky T. Die römischen Steindenkmálek von Savaria. – Budapest, 1971.

Cassius Dio. Istoría Romana. – Bucureşti, 1977.